

VILÁG- TÖRTÉNET

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BENCZE ANDRÁS**
OROSZ BIRODALOM – GYENGE BIRODALOM?
- **HOPKA ZOLTÁN**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA GYARMATOSÍTÓ
TÖREKVÉSEI
- **CSEPREGI JANKA JÚLIA**
MODERNIZÁCIÓ VAGY GYARMATOSÍTÁS?
- **CLEMENS WIRLEITNER**
KÍNAI KULIK BEHOZATALA AZ OSZTRÁK–MAGYAR
MONARCHIÁBA
- **BALOGH ÁDÁM TIBOR**
BEVÁNDORLÁS ÉS KOLONIZÁCIÓ A BRAZÍLIAI EGYESÜLT
ÁLLAMOKBAN
- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
EGY KOLONIALISTA VADÁSZ A SZOCIALISTA
MAGYARORSZÁGRÓL
- **SZEMLE**
DEMETER GÁBOR, NAGY BÉLA, GREGOSITS GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

TARTALOM

Paradigmaváltás a magyar történetírásban – a kolonializmuskutatás jelene (Csaplár-Degovics Krisztián)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Bencze András: Orosz Birodalom – gyenge birodalom? Orosz gyarmatosítás Észak-Amerikában	5
Hopka Zoltán: Az Osztrák–Magyar Monarchia gyarmatosító törekvései	23
Csepregi Janka Júlia: Modernizáció vagy gyarmatosítás? A bosznia-hercegovinai kolonizáció értelmezései	41
Clemens Wirleitner: Kínai kulik behozatala az Osztrák–Magyar Monarchiába. Viták és esetek	69
Balogh Ádám Tibor: Bevándorlás és kolonizáció a Brazíliai Egyesült Államokban. Az osztrák Kereskedelmi Minisztérium 1910. évről szóló beszámolójának tükrében	83
Csaplár-Degovics Krisztián: Egy kolonialista vadász a szocialista Magyarországról. Kelet-Afrika felfedezése a hidegháború idején	113
<i>Műhely</i>	
Gazdik Dániel: Az Erzurumi vilajet a 19. század végén. Egy határvidék az Orosz Birodalom geopolitikai és esztörténeti gondolkodásában	149
<i>Szemle</i>	
Szerbia földrajza (Demeter Gábor)	161
Háborúk atlasza. Modern kor, 16–18. század (Nagy Béla)	165
A portugál történelem nagy csatái (Gregosits Gábor)	168

A Springer Kiadó *World Regional Geography Book Series* sorozatában 2022-ben jelent meg a *Szerbia földrajza* című, térképekkel és diagramokkal teli, kiváló minőségű színes fotókkal illusztrált kötet. A könyv hasonlóan épül fel, mint a Bosznia-Hercegovináról szóló kötet,² de a számos azonosság ellenére a sorozat egyes részei nem szigorúan előre meghatározott szerkezetet követnek.

Ahogy a szerkesztők, Emilija Manić, Vladimir Nikitović és Predrag Djurović megfogalmazták: két lehetőségük volt Szerbia földrajzának bemutatásakor. Vagy limitálni kell a közreműködők számát, hogy egy koherens, néhány szakértő koncepcióját tükröző szöveg szülessen, vagy pedig meg kell nyerni a legjobb szakembereket az egyes fejezetek elkészítéséhez, hogy kiemeljék a szöveg elemző jellegét. A szerkesztők tudatosan a második lehetőséget választották, ezért a tartalom inkább az elemzés felé mozdult el. A 23 fejezetet 44 tudós írta, ami nem volt rossz döntés. A módszer lehetővé tette, hogy a fejezetek egyenletesen magas színvonalúak legyenek. A fejezetek többsége – ahogy azt a történelem, a humán- és a természetföldrajz területén szerzett tudományos tapasztalataim alapján meg tudom ítélni – alapos és jól megírt.

A kötet öt nagy részre tagolódik: I. Történelmi és geopolitikai kontextus, II. Természetföldrajz, III. Demográfia, IV. Gazdaság, V. Regionális fejlődés. A szerkezeti felépítést illetően egyetlen kritikai észrevételem, hogy a fejezetek néhány alkalommal nem kapcsolódnak egymáshoz olyan esetekben, amikor folyamatorientált megközelítést lehetett volna alkalmazni. Ez főképpen a történelmi múltat bemutató részekre vonatkozik.

A régészetről szóló fejezet érdekes, és az újdonságokat egyértelműen előtérbe helyező megközelítésnek és a jó illusztrációknak köszönhetően közelebb hozza az olvasóhoz az egymást követő és párhuzamos ősi kultúrák történetét (Dušan Mihailović, Dragana Antonović, Aleksandar Kapuran). Általában igyekszik Szerbiát nemzetközi kontextusba helyezni a könyv, tágabb összefüggésben értelmezve az eseményeket. Hasonló felfogás jellemző a történeti fejezetekre is (Radmila Pejić, Sofija Petković, Dejan Radičević), és az összehasonlító megközelítés az időbeli tendenciák elemzése mellett a földrajzi témák esetében is jelen van, így az olvasó térbeli-időbeli összehasonlításokat is végezhet.

Egy történésznek azonban itt meg kell említenie néhány apróbb, de jellemző hibát. A történeti feldolgozás első mondatában szereplő „a mai Szerbiában letelepedett szerbek”

1 *The Geography of Serbia: Nature, People, Economy*. Eds.: Manić, Emilija – Nikitović, Vladimir – Djurović, Predrag. Cham, Springer, 2022. 317 p.

2 *The Geography of Bosnia and Herzegovina: Between East and West*. Eds.: Gekić, Haris – Bidžan-Gekić, Aida – Drešković, Nusret – Mirić, Ranko – Reményi, Péter. Cham, 2022. Ismertette: Kőszegi Margit. *Hungarian Geographical Bulletin*, 73. (2004) 1. sz. 103–105. DOI: 10.15201/hungeobull.73.1.7.

(21. p.) kifejezés egyoldalú, mivel a szerb egy modern etnolingvisztikai kategória – jobb lenne például „szerb törzsekről” vagy „szláv törzsekről mint a modern szerb nemzet elődei-ről” beszélni. A török uralom tárgyalásakor azt olvashatjuk: „A szerbek a nagy török háborúban (1683–1699) az osztrák hadsereg mellé álltak, aztán az osztrák vereség után csalódás érte őket” (31. p.). Ez egy újabb tipikus hiba, amely rávilágít a kötet szerbközpontú történelemfelfogására. Először is, hogy pontosak legyünk, nem osztrák, hanem Habsburg (nemzetközi) hadsereg volt. Másodszor, a mondat azt sugallja, hogy a Habsburgok elvesztették az 1683–1699-es háborút, ami nem igaz, bár nem sikerült felszabadítaniuk a Balkánt, miután felkelésre bátorították az oszmán uralom alatt álló szerbeket. A mondat mégis általánosságban beszél vereségről, nem pedig a szerbekkel kapcsolatban. Másutt azt olvashatjuk (a szerb történelemszemlélet újabb beszivárgásaként), hogy Szerbia „csalódott, amiért Oroszország Nagy-Bulgáriát támogatta, még az etnikailag szerb területek rovására is” (34. p.). A szerzők azonban elmulasztották, hogy pontosan meghatározzák ezeket az „etnikailag szerb területeket”. A macedóniai szlávok akkoriban szándékosan Bulgária oldalára álltak, így nem tekinthetők szerbeknek. Boszniát Ausztria–Magyarország okkupálta (orosz beleegyezéssel). A harmadik szóba jöhető régió Koszovó-Metohija. Számos bolgár értelmezés viszont éppen a szerzők nézeteinek ellenkezőjét állítja, vagyis azt, hogy Oroszország Nagy-Szerbiát támogatta az etnikailag bolgár területek rovására. A szerb területek a 10. század közepén című ábra kiváló példája annak, hogy a szerb történelem magának vindikálja Bulgária, Montenegró és Észak-Macedónia egy részét, ami fordítva is igaz, és ez magyarázza az Oszmán Birodalom szláv utódállamai közötti feszültségek egy részét.

Érdekes a geo(morfo)lógiairol szóló fejezet, különösen hasznosak a természeti veszély- és kockázati térképek, illetve az illusztrációk (Ivan Novković, Slavoljub Dragičević, Mirela Djurović). Jóllehet távol áll a kutatási területemtől, nagyon élveztem a biogeográfiai fejezetet (Vladimir B. Stevanović). Az illusztrációk esetében még a rácskockák felbontása is optimálisnak tűnik. Ami a hidrológiáról szóló fejezetet illeti, néhányal több grafikon segített volna jobban érthetővé tenni a szöveget (Marko Urošev, Ana Milanović Pešić, Jelena Kovačević-Majkić, Dragoljub Štrbac), különösen ha összevetjük a demográfiával és a gazdasággal foglalkozó részekkel, amelyek nagyszámú grafikont tartalmaznak. Az éghajlat vonatkozásában (Boško Milovanović, Gorica Stanojević, Milan Radovanović) hiányolom a csapadék és a hőmérséklet átlagos havi eloszlását bemutató, különböző helyszínek összehasonlítását lehetővé tevő diagramokat. A turizmusról vagy inkább a kulturális örökségről – amely a fő úti célok statisztikai elemzése helyett a szövegben dominál – szóló alfejezet különösen jó, köszönhetően a kiváló fotóanyagnak (Svetlana Popović, Dragan Stojković, Radmila Jovanović).

A kötet objektíven és megfelelően foglalkozik a koszovói problémával. Tárgyalása – amely több, így például a közigazgatási, a történelmi és a demográfiai fejezetben jelenik meg – kiegyensúlyozott, mivel etnikai, történelmi és jogi érvelést egyaránt tartalmaz, és érzelmileg nem túlfűtött. Hasonlóképpen mértéktartó az 1990–2010 közötti legújabb politikai események értékelése (beleértve a NATO-bombázást is). A szerzők érdekes párhuzamot vonnak az 1940-es és az 1990-es évek között: „A második világháború története Jugoszláviában és Szerbia területén is nagyrészt egy bonyolult polgárháború krónikája volt egy etnikai, vallási és ideológiai vonalak mentén megosztott országban” (37. p.). Hiányzik viszont a legutóbbi polgárháború (ahogy a szerzők és a szerkesztők a háborúkat nevezték) társadalmi hátterének vizsgálata, valamint a két Jugoszlávia regionális gazdaságföldrajzi elemzése, vagyis egy összehasonlító megközelítés, hogy milyen problémák oldódtak meg és melyek maradtak fenn. Például mi történt volna, ha Németország 1941-ben nem támadja meg Jugoszláviát; vajon leküzdhetőek lettek volna az etnikai feszültségek, vagy az állam

ugyanarra a sorsra jutott volna, mint az 1990-es években vagy a német megszállás következményeként?

A gazdaságföldrajz tekintetében a kötet az 1990 utáni változásokra összpontosít (lásd például az FDI-adatsorokat), ami indokolt, mivel a kommunista rendszer összeomlása véget vetett a nemzetek feletti egységnek és a központi gazdasági tervezésnek. A változások nyomán követése érdekében azonban több térképet is tartalmazhatna a főbb ipari központokról az 1930-as és az 1970-es évekből. Az 1930-as évek regionális belső egyenlőtlenségei kevésbé hangsúlyosak az 1970-es évek helyzetének értékeléséhez képest a IV. részben (Đorđe Mitrović).

A III. (Demográfia) és a IV. rész (Gazdaság) alkotják a kötet hangsúlyos részét. Daniela Arsenović és Vladimir Nikitović, majd Mirjana Rašević és Marko Galjak olyan témák időbeli dinamikájára és térbeli mintázataira összpontosítanak a népesség számának alakulása vizsgálatok, mint a termékenység, a gyermekvállalás elhalasztása, a születésszabályozás, a várható élettartam, a korai halálozás, az egészségügyi feltételek és az elkerülhető halálozások. Vesna Lukić a migrációs folyamatokat elemzi, beleértve a legújabb globális migrációs eseményeket is. Žaklina Stojanović a mezőgazdaságról és a fenntarthatóságról, Emilija Manić és Milena Lutovac a természeti erőforrásokról és a feldolgozóiparról, Ivan Ratkaj a közlekedésről, a transzeurópai közlekedési hálózatról és a közlekedési beruházásokról ír. Vladimir Nikitović a perifériásodás kérdését az elnéptelenedés dimenziójából tárgyalja. Marija Drobnjaković, Žaklina Stojanović és Sonja Josipović szintén a perifériás vidéki régiókat térképezi fel, más szemszögből (Vidéki területek és vidéki gazdaság Szerbiában). A környezet-szennyezésről és a természetvédelemről, valamint a városi problémákról szóló írások szintén magas színvonalúak (Vladimir Stojanović, Milana Pantelić, Stevan Savić, Nikola Krunic, Aleksandra Gajić, Dragutin Tošić). A regionális egyenlőtlenségeket vizsgálva Dejan Molnar számos mutatót használ az egyenlőtlenségek bemutatására 5-6 régióra vonatkozóan, anélkül hogy a Gini- vagy a Hoover-index mélyebb számításaiba bocsátkozna. A kulcsszavak általában jól megválasztottak, és segítenek a témák és a tartalom azonosításában.

A térképek, diagramok és statisztikák szerves részét képezik a munkának. A kötet sokféle térképet kínál, amelyek többsége megfelelően illusztrálja azokat a jelenségeket, amelyeket szemléltetni hivatott. Mind a színsémák, mind a kiválasztott mutatók megfelelőek. Néhány, térképeken illusztrált téma azonban több figyelmet érdemelne. Az 5.1. ábra (átlagos éves hőmérsékletek) gyengébb megoldásnak tűnik, különösen az ugyanabban a fejezetben található többi ábrához képest (vagy a Bosznia-Hercegovina regionális földrajzáról szóló kötet 5.4. ábrájához képest). Néhány térkép (9.2., 9.3., 9.4., veszély- és kockázati térképek) túl kicsi, és egy egész oldalt is kitölthetett volna. A geomorfológia esetében akár egy dupla oldalas térképet is el tudnék képzelni. Másrészt a nagyobb térképek némelyike elég üres, mint például Szerbia közigazgatási térképe, 4.3. ábra, amelyet több tartalommal kellett volna megtölteni.

Általában hiányolok egy térképet Szerbia geológiájáról, és a geológia megérdemelt volna egy kis fejezetet (különösen ha összevetjük a Bosznia-Hercegovináról szóló kötetel, amely egy terjedelmesebb fejezetet és tíz térképet tartalmaz a geológiai háttérrel). Legalább néhány oldalt kellett volna írni a kőzetek és domborzati formák keletkezéséről, főleg azért, mert a szöveg – helyesen – Szerbia geomorfológiai sokszínűségét hangsúlyozza. A kőzetek és képződmények a földtani örökségek között (9.2.1. fejezet) szerepelnek, anélkül hogy akár ott, akár máshol részleteket közölnének róluk. Tekintettel arra, hogy a morfológiát az anyag, a domborzati forma és a folyamat klasszikus hármasa határozza meg (én az időt szoktam hozzáadni negyedik dimenzióként), a geológia viszonylagos jelentéktelensége eb-

ben a kötetben indokolatlan. Egy geológiai fejezet hozzájárulhatott volna a természetföldrajzi, társadalomföldrajzi és regionális földrajzi fejezetek közötti jobb egyensúlyhoz. Hasznos lenne egy, az atlaszok topográfiai térképeihez hasonló, a hegyvonulatokat és a jelentős természetföldrajzi vagy kulturális-etnográfiai tájakat szemléltető térkép (mint a Bosznia-Hercegovináról szóló kötetben). Nagyon hiányzik egy fejezet a választási földrajzról és a választások, valamint a társadalmi-gazdasági jellemzők kapcsolatáról (a Bosznia-Hercegovináról szóló kötetben számos térképet találunk, amelyek a közelmúltbeli választási eredményeket szemléltetik).

Összességében, a kisebb hiányosságok ellenére a kötet nélkülözhetetlen minden olyan geográfus, közgazdász és történész számára, aki a mai Szerbia vagy a Balkán problémáival – így a politikai elszigeteltséggel, a demográfiai hanyatlással, a demokratikus hagyományok és gyakorlatok hiányával, valamint a kínai tőkétől és az orosz nyersanyagoktól való egyoldalú függőséggel – foglalkozik.

*Demeter Gábor**

* A szerző a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., demeter.gabor@abtk.hu).

CONTENTS

Paradigm Shift in Hungarian Historiography – the Present of Colonialism Studies (Krisztián Csaplár-Degovics)	1
<i>Studies</i>	
András Bencze: Russian Empire – a Weak Empire? Russian Colonialism in North America	5
Zoltán Hopka: Colonial Aspirations of the Austro–Hungarian Empire	23
Janka Júlia Csepregi: Modernization or Colonization? Interpretations of the Austro–Hungarian Settlement Policy in Bosnia-Herzegovina	41
Clemens Wirleitner: Import of Chinese Coolies into the Habsburg Monarchy: Discourses and Cases	69
Ádám Tibor Balogh: Immigration and Colonisation in the Republic of the United States of Brazil: In the Light of the Report of the Austrian Ministry of Commerce for the Year 1910	83
Krisztián Csaplár-Degovics: A Colonial Hunter from the Socialist Hungary: Discovering East Africa during the Cold War	113
<i>Workshop</i>	
Dániel Gazdik: The Erzurum Vilayet at the End of the 19 th Century: A Borderland in Russian Geopolitical and Intellectual Thought	149
<i>Book Reviews</i>	
The Geography of Serbia (Gábor Demeter)	161
Atlas of Wars in the Early Modern Period: 16 th –18 th Centuries (Béla Nagy)	165
Great Battles in Portuguese History (Gábor Gregosits)	168

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2025. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET